

Pospešek progresivnosti

Razbiti miti¹

Vem, da nekateri bralci že zmajujete z glavo ob besedi progresivnost. O zaželenosti in razumevanju terminov razvoj in napredek lahko razpredamo kdaj drugič v nedogled. Besede v naslovu predpostavljajo nenehen pospešek, gibanje, izboljšave, spremembe, čedalje več etike, čedalje več bistrine in konstruktivne akcije ter s tem izmikanje predsodkom ali mitom, ki vlečejo v stagnacijo. Ko pomislim na Metelkovo,² ki se v očetovski zavesti razteza od Tabora in tise pri kavarni SEM do Masarykove in hlodov na vhodu, kjer smo preskočili ograjo, so občutki lepi; veselim se njenega življenja in jo anonimno obiskujem. Spremembe v estetiki in programske obogatitve me tiho radostijo. O življenju večernega UKCM in o vplivih na mlajše generacije mi pripovedujejo naši otroci, zadovoljno se nasmiham v sivo brado, rečem pa nič, kajti osebne izkušnje so nedotakljive. Kar opisujem v nadaljevanju, se nanaša na moje neposredne izkušnje med letoma 1988–2002. Verjamem, da so se medtem razmere v AKCM bistveno spremenile,³ a naj zapisano

¹ Besedilo je zaradi položaja akterja-kronista-raziskovalca samo po sebi subjektivno, prej memorandum kot znanstveni tekst in se mestoma naslanja na globoke vtise in spomin, zaradi kratkega roka za oddajo teksta pa posamezne trditve opuščajo potrditev v virih, kar se zlasti nanaša na izjave in poročanja v medijih, povezane s tezami o mitih in getoizaciji. Avtor zato priporoča temeljito analizo izjav v javnosti v obdobju 1995–2005. Nove generacije akterjev na sceni bodo tako morda z večjim navdušenjem obvladale notranje antagonizme in konflikte.

² V nadaljevanju bomo uporabljali kratko oznako UKCM (Urbani kulturni center Metelkova), kadar bomo mislili na celotno nekdanjo vojašnico, torej na njen južni del, oziroma južni park, ki gosti nacionalne kulturne institucije in stavbo Metelkova 6, ki je namenjena nevladnim organizacijam, in njen severni del, ki vsebuje stavbe Pešci, Lovci, stavbe ob t. i. Trgu brez zgodovinskega spomina (t. i. Avtonomni kulturni center – kadar bomo imeli v mislih ta del Metelkove, bomo izpisali akronim AKCM) in stavbo Zaporji – Hostel celica. Vsi programi, ki sem jih oblikoval in vodil med letoma 1988 in 2002 so bili mišljeni kot programi za celoten prostor – odprt, ustvarjalni center. Ker smo pobudniki imeli vpliv na prostor, ki zajema AKCM, Zapor in stavbo Metelkova 6, bomo v nadaljevanju besedila, kadar bomo imeli v mislih našeti sklop, zapisali besedno zvezo severna Metelkova.

³ Zahvaljujem se uredniku Andreju Pavličiču in Nataši Serec ter Jadranki Plut, za realne, optimistične in osvežilne informacije o Metelkovi danes. Brez urednikovih opažanj bi imelo besedilo še manj povezave z Metelkovo danes.

služi sedanjim akterjem kot dodatna spodbuda, da sproti opravijo s fenomeni, ki so nas ovirali pred desetletjem. Če se želimo iz amnezije preseliti v transparentno agoro solidarnosti, potem moramo dokončno razbiti mite o prvem obdobju severne Metelkove, pojasniti ozadja nekaterih demoniziranih procesov in nakazati na vrzeli družboslovnega raziskovanja.⁴

UKCM glede izgube spomina ni izjema; s poimenovanjem notranjega trga v severnem delu, in ob dejstvu, da južni trg brez imena sramežljivo in brez večjih ambicij preveč sameva ujet v arhitekturno past s programom, ki po več kot 15 letih, od kar je trg odprt, šele zdaj previdno stopica k nagovarjanju publike, je samo artikulirala bolezen, ki deluje kot zaviralec viziji na naših tleh, viziji, ki bi imela dovolj močne korenine v tradiciji nosilcev gibanja, da bi živela zares plodno (kreativno) življenje.⁵ To kliče k rekuperaciji spomina, kar bi prispevalo k izgradnji tradicije progresivnosti.

Začelo⁶ se ni s poskusi rušenja (septembra 1993 kot reakcija na negativne procese tedanje ljubljanske oblasti) in skvotom, temveč s pozitivno vizijo leta 1988, vztrajanjem pri pravni državi in z relativno skrbno pripravljenim programom (1990). Izpraznjene vojašnice so posledica delovanja gravitacijskega centra mreže, ki je omogočil UKCM, mirovnega gibanja in njegovih širokih zaveznikov in ne nasprotno; severna Metelkova praznuje *de facto* 25., *de iure* 23.⁷ in edinole *in-situ* 20. obletnico delovanja.⁸ Torej, UKCM je tako v ideji kot v pogledih kulturne in socialne ter politične produkcije in ustvarjalnih presežkov ter glede inovativnih organizacijskih oblik živo prizorišče *de facto* od 1988 naprej in želim ji, da je enako ponosna na vse svoje etape obstoja. *Mit o genezi*, po katerem naj bi AKCM nastala kot odziv na rušenje, je ničen. Že samo dejstvo, da severna Metelkova inkarnira (hote ali nehote) sled družbenega progresivnega gibanja skozi desetletja, jo postavlja kot transgeneracijsko akterko, na katero lahko dolgoročno računamo, ko se sprašujemo o možnostih, ki jih ima progresivna etika proti plenilski zagovednosti. Da pa bi lahko stavili na progresivnost, moramo znati oceniti učinke na družbeno progresivnost, in odstreti sledi predsodkov in mitiziranja. Zato ob 20./23./25. obletnici očetovsko podarjam serum

⁴ UKC Metelkova ni edino področje, na katerem sta domača humanistika in družboslovje zatajila: nekateri predlogi sovpadajo s predlogi, obrazloženimi v opombi 22. 5 Več o fenomenu amnezije v Hren, M. (2013): *Vino ali veritas*. Ljubljana, Zbornik ateistov Slovenije. Od septembra 2013 dostopno prek: <http://www.ateisti.si/>, v njem pa je nakazan dolgoročni pomen in razlogi za velike zgodovinske laži in potvorbe.

⁵ Več o fenomenu amnezije v Hren, M. (2013): *Vino ali veritas*. Ljubljana, Zbornik ateistov Slovenije. Od septembra 2013 dostopno prek: <http://www.ateisti.si/>, v njem pa je nakazan dolgoročni pomen in razlogi za velike zgodovinske laži in potvorbe.

⁶ Ob vabilu k pisanju prispevka za zbornik ČKZ sem prejel koncept, v katerem je zapisano: »Kar se je začelo kot zaščita izpraznjene vojašnice pred uničevalno samovoljo mestne oblasti, se je sčasoma razvilo v edinstven prostorski in socialni eksperiment.« Pogojno se lahko strinjam, da gre za eksperiment samo zato, ker so se zadeve po zasedbi leta 1993 razvijale stohastično. Na začetku pa Metelkova ni bila načrtovana kot eksperiment temveč kot načrtovan projekt. Eksperimentu je namreč lastno, da budno in sproti spremljamo in ocenjujemo etape eksperimenta in učinke posameznih komponent: koliko smo minulih dvajsetih letih kritično spremljali ta eksperiment in njegove učinke na progresivnost?

⁷ Mreža za Metelkovo je bila formalno ustanovljena na zadnji dan JLA, 22. decembra 1990. Prvi dokumentiran sestanek z zapisnikom (zapisnikar je bil Sašo Gazdič, polno zaposlen v Centru za kulturo miru in nenasilja) datira z datumom 27.6.1990, ko je bil ustanovljen iniciativni odbor za projekt »Celica« (za Metelkovo, op. p) v sestavi (po vrsti kot so navedeni v zapisniku): Marko Hren, Pavel Gantar, Bratko Bibič, Sašo Gazdič, Tomaž Gerden, Mojca Dobnikar (predstavnica ženskih gibanj), Nace Kovač (predstavnica Gibanja za zaščito norosti), Igor Vidmar (NSK), Brane Mozetič (predstavnica Magnus), Nevenka Koprivšek (za teatre), Tomaž Mastnak in Janez Juvan. V letih 1990 in 1991 smo izdajali revijo Mzin (prva številka je izšla septembra 1990) in ustanovili vrsto delovnih akcijskih skupin.

⁸ Tudi slednje je vprašljivo, saj je najprej Odbor za človekove pravice leta 1988, nato pa tudi Mreža za Metelkovo – MzM ob lokaciji vse do zasedbe izvajala programe!

za dokončno razblinjenje štirih temeljnih mitov in s tem stavbe getoizacije, ki se je AKCM v času mojega odhoda vsiljevala⁹ kot intelektualni koncept; AKCM ni preživel zato, ker bi se bil getoiziral, temveč nasprotno, zato, ker je prvovrstno vpet v družbo.

Zagotovo lahko zapišemo, da zasedbe AKCM brez pripravljajnih dejavnosti (1988–1993) nikoli ne bi bilo in da se tudi kot skvot brez široke mreže podpore, ki jo je okrog sebe pred zasedbo napletla MzM, ne bi ne ohranil, kaj šele razvil.¹⁰ Zato trdim, da so procesi pred septembrom 1993 in po njem nedeljivi. Ni skrivnost, da imam do UKCM očetovska čustva in si zato dovolim odkrito in strogo pisanje; moje ugotovitve so umirjeno preiščene – o tej zadevi deset let namera nisem dajal nobenih izjav za javnost, saj sem se zavedal neizogibnega čustvenega naboja in tveganja neobjektivnosti svojih ugotovitev.¹¹ Komur je dano razumeti očetovska čustva, ve, da je redkokdo lahko bolj vesel resničnih uspehov, aklamacij, kreativnih programov, priznanj javnosti, kot starši.¹² Moj prevladujoči notranji občutek do UKCM je scela afirmativen. Žal so se pri mojih angažmajih, ki so sledili,¹³ ugotovitve o principih, identificiranih na Metelkovi, ponovile še jasneje. Zakaj je imel AKCM tako dolgo težave z zgodovinskim spominom in s sodelovanjem z naravnimi ali zainteresiranimi partnerji? Zakaj akterjem ni bila v interesu odprtost in transparentnost?¹⁴ Odgovor je jasen: resnica in sodelovanje nista v interesu plenilskim

⁹ Zanimivo bi bilo analizirati primarne vire, torej korespondenco na listi metelkovcev med letoma 1995-2005 in vse nastope govorcev, ki so v tem času za AKCM nastopali v javnosti. Termina »samogetoizacija« in »ksenofobičnost« nekaterih metelkovcev zapisujem namenoma, saj najbolje povzemata tedanjo naravnost vidnih akterjev. Bratko Bibič (2003) vprašanje marginalnosti jasno razmeji na vprašanje marginalizirane produkcije in »domnevno« marginalnega prebivalstva, kar je za njegovo delo rešilna formula, ki pa ne rešuje rebusa, ki ga zastavljamo na tem mestu. Bibič se mora v citiranem delu temeljito lotiti problema getoizacije, vendar za ta proces ne najde razlogov znotraj AKC Metelkove. To ni naključje. Tudi pri naslednici Metelkove, projektu tovarne ROG v Ljubljani, ki je prav tako inkubiran v krogih ljubljanske elite, najdemo kodo samogetoizacije na izpostavljenem mestu, na samem vhodu v center. Nikomur se očitno ni zdelo vredno vhodni napis odstraniti. Po mojem mnenju je poigravanje z besedo GHETTO v kontekstu, v katerem so udeležene elite, skrunitev dediščine trpljenja vseh, ki so bili nasilno in brutalno potisnjeni v resnične gete v svetu. Tako kot Metelkova ima tudi Rog izdatno podporo ljubljanskih elit in oblasti.

¹⁰ MzM je imela razvito mrežo podpore, dosegla je legitimne in legalne odločitve lastnikov vojašnice (vlade RS) o namembnosti (sklepi vlade RS iz leta 1992) za program MzM in tako zagotovila pogoje, da smo pozneje zasedbo branili s pravnimi sredstvi (štirje zmagoviti sodni postopki so obdelani v *Dosjeju Metelkova* (1996), ki ga hrani arhiv KUD Mreža in NUK) in obdržali zaveznitva ter podporo javnosti. Vse, kar je zapisano v tem kratkem memorandumu, je bilo že večkrat objavljeno: razprave o problematičnosti avtonomije Metelkove smo na široko razpredali v seriji prispevkov v glasilu *Metelkounik* (2000-2002), avtorski prispevki z vsemi analitičnimi teksti so objavljeni v dveh zajetnih zvezkih *Antologija Metelkove* (2008). Dostopna je v spletni knjižnici NUK preko: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-YIZYIFB6> in v številnih avtorskih publikacijah.

¹¹ Glej uvodno opombo 1, ki bralce nagovarja tako k distanci do povedanega kot k pozornemu raziskovanju.

¹² Vsaka kreacija, ki zaradi kataliziranja individualnih navdihov na polju skupnega nastane na UKCM, me vzradosti, saj je bilo kataliziranje produkcije v *skupnem*, v agori, izhodiščni namen in matematična predpostavka avtorskega angažmaja, ki se je začel z obsedeno idejo o deložaciji jugoslovanske armade iz njenega epicentra, in se nato ni ustavil celih 15 let, vse dokler nismo rešili nekdanje vojašnice z začetkom obnove simbolno najpomembnejše stavbe, Zaporov, v mladinski hotel. Uspehov posameznih akterjev na UKCM sem iskreno vesel, do manipulacij sem enako goreče skrupulozno strog.

¹³ Posebej sodelovanje s fundacijo UMANOTERA, kar se ne nanaša samo na moj zadnji nevladni projekt, ustanavljanje poštene trgovine (Fair Trade Slovenija) 3MUHE, temveč tudi v drugih vidikih sodelovanja.

¹⁴ Leta 1998 je skupina gromkih metelkovcev z nastopi v javnosti in z lobiranjem na Ministrstvu za kulturo in MOL preprečila izvajanje podpisanega Dogovora o sodelovanju med severnim in južnim delom Metelkove. Arhiv KUD Mreža hrani podrobno dokumentacijo o citiranem Dogovoru, proces miniranja Dogovora pa je deloma dokumentiran tudi v Hren, 2008.

kolonialnim silam, po domače in aktualno – tajkunom. Tudi v AKCM je bil v času po skvotu prisoten princip tajkunčiziranja;¹⁵ vrednost, ki je bila pridelek odprte civilnodružbene scene, pa so si za določen čas prisvojili posamezniki.¹⁶

Mitu o genezi sledi *izvorni mit*, mit o enačenju začetnih članov MzM in prvih uporabnikov AKCM z marginalci.¹⁷ Gregor Tomc me je nekoč mimogrede na ulici vprašal nekako takole: »Marko, kako bi kot insajder po vseh teh letih definiral ključni problem UKCM?« Odgovoril sem brez pomišljanja, in odgovor velja še danes: »Na Metelkovi gre za razredni problem, predvsem za problem nezmožnosti medsebojnega razumevanja razslojenih družbenih kast!« Gregor me je pogledal začudeno, rekel pa ni nič ne takrat ne kdaj pozneje. Razloge, zakaj se na UKCM nismo mogli razumeti, sem prepoznal šele po dolgih letih nesporazumov: pripadali smo različnim kastam; sam pripadam kmečko-delavskemu razredu, večina tedanjih uporabnikov je pripadala eliti!¹⁸ Naj me sveta strela useka, če nisem bil na UKCM med tistimi, ki so objektivno gledano najbliže »marginalcem«, prav sam, otrok kmečko-delavskih staršev s koreninami na podeželju, brez kapitalskega zaledja in družinskih zvez. Udobje, brezdelje in foteljaštvo mi je bilo tako tuje kot ptici kletka. Da so si nekateri privoščili razpredati o pravici do lenobe, sem doživljal kot samomorilsko taktiko. Glavni boj je bil z mojega stališča razredni boj navznoter, boj za vrednote, etiko, načela in ne boj z zunanjimi fenomeni, kot se je to rado prikazovalo v naklonjenih medijih. Antagonizem navznoter je povzročala dvojna narava vidnih protagonistov, ki so se otepali s svojo resnično identiteto oziroma preoblačili¹⁹ v nekaj, kar bi lahko dišalo po drugačnosti, alternativni, »margini«, v resnici pa so v sebi skrivali identitetne lastnosti srednjega in višjega srednjega sloja: glamur, prestiž, napuh, samohvalo. Dejstvo je, da so v tranzicijskih družbah pripadniki tega sloja prebivalstva, ki pa so težko ponotranji dejanske potrebe resničnih marginalnih skupin in posameznikov, dominirali na t. i. alternativni sceni in v nevladnih organizacijah, da o medijih niti ne govorimo. Elita je večča umotvorov družboslovnega leporečja, a v praksi bodo v konstituciji pripadnikov elite progresivni koncepti težko trajnostno zaživel. Da ne bo nesporazuma, povejmo kristalno jasno: ko se »tadobriburžujčki« (fr. *beaubourgeois*) angažirajo v progresivnih tokovih, je to lepo in je lahko tudi koristno – če je

¹⁵ Pomanjševalnico »tajkunčki« v tem besedilu ne uporabljamo pejorativno temveč zato, da bi postavili koristi malih tajkunov na Metelkovi v sorazmerje do velikih tajkunov, ki so izčrpavali slovenska podjetja. Princip je enak.

¹⁶ Začetek tajkunčizacije severne Metelkove postavljamo v prve mesece skvota, ko je skupinica sicer gromkih novih »članov« skvota deložirala, nasilno zasedla in si tako prilastila (tajkunizirala) objekt, ki je bil namenjen eni od ustanovnih organizacij MzM; ta je v neposredni bližini Metelkove pozneje Ljubljani prinesla izjemen urbani kulturni program z revitalizacijo stare elektrarne. AKCM je tako na začetku izgnala enega svojih najmočnejših članov. Komu je v interesu izguba zgodovinskega spomina?

¹⁷ Dovolj je, da si za ilustracijo te teze bralci ogledajo faksimile izvornika prvih števil Mzina, posebej prve številke; ta je med drugim objavljena v *Dosjeje Metelkova* (1996).

¹⁸ Potreboval sem leta, da sem ugotovil, da učim pobiranje odvrženih piksen pira razvajene sinove ljubljanskih univerzitetnih profesorjev, ki so me za nameček ob tem še zmerjali. Sprva sem čisto zares mislil, da so bili to »marginalci«, ljudje z ljubljanskega družbenega obrobja. Mea culpa.

¹⁹ Preoblačenje je tu mišljeno predvsem v luči demagogije. Prijatelji iz tujine so me ob obiskih Metelkove pogosto spraševali, kaj je narobe z »metelkovskimi marginalci in alternativci«, saj se vedejo čudno, vozijo nobel avte, imajo dobre mobilne naprave, oblečeni so nenavadno meščansko ... Demagogija preprosto ni ustrezala dejanski podobi in občutku, ki so ga dobili; neka francoska aktivistka me je nekoč vprašala: »Marko, zakaj ti ljudje tako zavračajo sodelovanje drug z drugim? To ni lastno alternativcem! Imam občutek, da so akterji na Metelkovi drug drugemu konkurenti. To je lastno eliti.«

posel izpeljan korektno²⁰ in če je jasno, kdo je kdo, če pa se »tadobriburžujčki« preoblačijo v marginalce in če na »alternativni sceni« zadominirajo,²¹ delujejo kot damping na sceni.

Tako rekoč vse nevladne organizacije, v katerih sem imel prilžnost sodelovati, so vodili tado-briburžujčki, in vse te organizacije so na posameznih temah vodili dobro situirani, dobro povezani posamezniki oziroma posameznice, ter na svojem področju z njimi vzpostavili monopol in »reprezentativnost«. Najsi gre za kulturo, okolje, socialo, mednarodno razvojno pomoč, ekološko pridelavo hrane – *matrica se presunljivo enako ponavlja in je preveč očitna, da bi jo lahko prezeli* in bili še naprej skromno tiho. Opisani damping je kronala operacija finančnega špekulanta Sorosa (Open Society Institute, OSI), ki je v tranzicijskem času dobesedno opustošil možnosti za vznik prvinskih nevladnih organizacij, temelječih na interesu članstva. V začetkih delovanja severne Metelkove je bil OSI v Sloveniji velik igralec, njegovi sateliti so postali del severne Metelkove, zato je treba temu fenomenu nameniti vsaj par besed. Ne morem trditi zagotovo, ali je bil Sorosev damping povzročen namenoma ali pa je bila to kolateralna škoda, ki jo je povzročila njegova (in Quantumova) strategija zasedanja (privatizacije, plenjenja) prostorov »odprte družbe«²² (premoženja tranzicijskih držav). Quantum je v svoje regionalne satelite rekrutiral večinoma predstavnike elite,²³ ki so sledili njegovi matrici in bili lokalna informacijsko-analitična orodja za višji cilj ameriškega kapitala: privatizacijo in »senzibilizacijo« prebivalstva, da bi to lažje sprejelo korporacijsko plenjenje; drobtinice, ki jih je raztrosil po regiji Soros, so v rangi slabih provizij za posle, ki so jih člani povezanih korporacij pozneje sklenili v širši regiji »odprtih« trgov.

S tem, ko ob ustanovitvi MzM nisem sprevidel družbene razslojenosti prvotnega članstva Mreže, sem naredil usodno napako. Verjel sem demagogiji o »marginalcih«, ubogih ustvarjalcih, ki si ne morejo privoščiti najemnine za atelje in to sem – kot angažiran pripadnik revnejšega razreda – vzel resno. Čisto zares sem verjel, da konstituenca Mreže potrebuje pomoč in angažma ter subvencionirane prostore za svoje delovanje. Posledice te napake so bile velike, začeni s tem, da smo potrebe v izhodiščnih elaboratih predimenzionirali, kar je lastno eliti in ne marginalcem, in se potem v nadaljevanju oteпали z individualizacijo (in kolektivnim produktom individualizacije – getoizacijo), med akterji pa dolgo ni bilo prave solidarnosti in presežkov sodelovanja. Načelno obsojam primere, ko se elita preoblači v marginalce, v potencialne upravičene prejemnike pomoči.²⁴ Elita ne vzpostavlja na članstvu temelječih solidarnostnih sistemov, bliže so ji nevidni karteli, neformalne povezave, klientelizem, getoizacija. Zato na AKCM dolgo ni bilo mogoče vzpostaviti

²⁰ Primeri tovrstne korektnosti so v svetu jasni: dobro situirani progresivci ustanovljajo sklade, družbeno koristna podjetja ipd.

²¹ Kar jim ni težko, saj imajo finančno zaledje, varnost, družbeno moč skozi politične in gospodarske povezave in s tem izhodiščno prednost.

²² Več o tem v Hren, M. (2012): *Slovenian peace movement in the context of Yugoslav anti-war contention*. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ZPBPSA2D>; krajša različica je objavljena tudi v: Bilič, B., Janković, V. (ur.). (2012). *Resisting the Evil: (Post-) Yugoslav Anti-War Contention*. Geneva, Baden-Baden, Nomos, Center for European Integration Strategies. Prav tako se postavlja vprašanje, zakaj progresivni »družboslovci« niso raziskali »fenomena operacije Soros na odprtih trgih«.

²³ Perverznost logike delovanja teh satelitov se je pokazala ob delovanju Zavoda Retina, institucionalne nadgradnje MzM, ki je od leta 1993 (ko je imela zaradi sodnih postopkov Mreža težave z likvidnostjo) do leta 2001 vodil procese obnove Metelkove in med drugim tudi programe zaposlovanja in socialnih kooperativ. Zavod Retina je bil tedaj eden najmočnejših členov »odprte, civilne družbe« pri nas. Avtonomen, samonikel zavod. Visoki predstavnik lokalnega Sorosevega satelita mi je v najbolj kritičnem času Metelkove takole izpovedal srž kolonialne logike: »Retina od nas ne bo več dobivala sredstev, ker ste postali premočni«. Močna lokalna avtohtona civilnodružbena organizacija je predstavljala grožnjo kolonialnemu satelitu, ki je demagoško razglašal podporo civilni družbi, v resnici pa gradil damping na sceni.

transparentnega, preglednega upravljanja. Ergo: izogniti se je treba mešanju kast, preprečiti je treba vpliv dobro situiranih »aktivistov« na dejanske upravičence za pomoč. Če imamo v igri skupaj ljudi različnih družbenih slojev (kar ni nujno slabo!), moramo o tem spregovoriti odkrito in se zavedati, da ima vsak od njih za sodelovanje drugačen motiv, drugačne potrebe, drugačna izhodišča in da je rezultat te mešanice po definiciji negotov, mešanica pa po definiciji konfliktna, eksplozivna. Če bi mestna občina vzpostavila poštene kriterije za subvencionirane prostore, bi bržkone večina začetnih uporabnikov zaradi premoženjskega statusa nikoli ne bila dosegla praga upravičenosti. Gotovo so se nekateri tudi zato otepal poskusom,²⁵ da bi v AKCM razvili transparenten red.

Razbijmo zdaj še *naglavni mit*, mit o progresivnosti »metelkovcev«. Je bila severna Metelkova kaj drugačna od zunanjega sveta ali je samo njegova odslikava? Je kaj več vrednot, etike, inovativnosti, altruizma, srca, solidarnosti v tej sferi »ustvarjalcev« kot kjerkoli drugje? Ne! Moja izkušnja je, da so razmerja lastnosti podobno porazdeljena v vseh sektorjih družbe.²⁶ Gromki akterji AKCM so svojo progresivnost gradili na peyorativnih oznakah in diskreditacijah zunanjega sveta in zunanjih okoliščin, na zunanjih sovražnikih, zunanjem zlu, »povprečni sivini«, mestu duhov, ki da obkroža ustvarjalni geto.²⁷ Namesto da bi z »zunanjim« svetom sodelovali in mu – nalašč bom heretično zapisal (v žlahtnem pomenu besede) služili – so ga diskreditirali in s tem odganjali. A kot ugotavljajo uredniki zbornika, je Metelkova mogoči (speči) potencial, ki ga je treba šele »afirmirati kot mogoče mesto produkcije skupnega«. Prevoj iz »mogočega« v »realno« bo zares uspel takrat, ko se bodo protagonisti do konca znebili samozagledanosti. Ponujam možen odgovor na vprašanje, zakaj se po 25 letih AKCM še vedno obravnava kot hipotetično, »mogoče« mesto za skupnostno, torej solidarnostno produkcijo: zaradi usedlin mitov in ksenofobičnosti,²⁸ ki je obstajala znotraj AKCM, in s katerimi morajo sedanji akterji dokončno opraviti! Kot vem,²⁹ se ksenofobija še ni povsem ozdravila in zato vse do danes ni prišlo do trdnega sodelovanja med akterji na različnih krilih UKC Metelkova.

²⁴ Se bo kdaj našel kak novinar ali raziskovalec, ki bo obelodanil celotne premoženjske statuse in pedigreje tistih, ki se imajo za upravičence do subvencioniranih prostorov v lasti mesta? Ko sem tako *ad hoc* anketo napravil sam, sem bil šokiran nad izsledki. Glej tudi opombo 13.

²⁵ V začetku zasedbe je delovala posebna skupna za dodeljevanje prostorov in selitve; avtonomen red smo poskusili vzpostaviti tudi s poenotenjem statusov oz. pogodb med MOL in uporabniki prostorov. Do takrat, ko sem UKCM zapuščal, so bila nasprotovanja tem poskusom, posebej s strani akterjev v klubu Gromka, intenzivna. Polemike so dokumentirane na mailing listah uporabnikov in tudi v časopisu *Metelkownik* iz tistega časa.

²⁶ Imam srečo, da sem kot profesionalc v delovni karieri deloval v vseh sektorjih časovno približno enako dolgo; v *cutting edge* razvojnem biznisu na področju informacijskih tehnologij, v vodilnih nevladnih organizacijah in v razvojnih segmentih javnega sektorja. Zanesljivo lahko zapišem, da je razmerje med delovnimi in lenimi, pronicljivimi in zagovornimi, etičnimi in plenilskimi, sebičnimi in altruističnimi, odkritosrčnimi in ksenofobičnimi, patološkimi in bistrimi, v vseh sektorjih približno enako. Obstajajo tako vizionarji med policaji kot zlobneži, med duhovniki, angažiranimi uradniki kot koristoljubnimi tatinskimi umetniki itd. To dokazujejo tudi primeri prehodov iz nevladnega v vladni sektor, ko se posamezne osebe, ki so v nevladnem sektorju kričale o načelih transparentnosti, hipoma in rade volje dobro znajdejo v vlogi manipulativnega orodja oblasti.

²⁷ Vedno sem nasprotoval geslom tipa »Metelkova-mesto, Ljubljana-predmestje«. Indikativna je korespondenca na listah metelkovcev, deloma objavljena v Hren (2008) in v besedilih, objavljenih v časopisu *Metelkownik* v letih 1998–2002.

²⁸ Na severni Metelkovi sem izkusil več »alterkulturniške« ksenofobije kot v kateremkoli drugem delovnem okolju prej. Na ksenofobičen odnos smo naleteli pri poskusih odpiranja UKCM za vse publike, pri poskusih integracije delikventnih skupin in zasvojenec, ne nazadnje, pri poskusih, da bi severni in južni del Metelkove sodelovala v skupnih projektih (glej tudi opombe št. 14 in 42–46). S pozornim očesom na fenomen ksenofobije sem pozneje to zaznaval tudi povsod drugod. Kdo ve, ali kdo hrani celotno korespondenco na mail listi Metelkovcev v letih 1998–2002, ko sem še bil na tej listi. Vsaj tista korespondenca ponuja dokaze za zapisane trditve.

Kot zadnji sledi *mit o Metelkovi heroiniji*, Metelkovi, ki naj bi bila dolga leta »prepuščena sama sebi«, brez podpore. Resno sprašujem, ali kdo od bralcev pozna kakšen skvot na planetu, ki je imel večjo podporo in povezave z oblastmi kot severna Metelkova? Opis političnih zaveznikov in pomoči »odzunaj« je objavljen na široko v dokumentih in kronologijah (Hren, 2008). Povzemimo: že ob sami zasedbi je zaradi tedanje politične konstelacije, »levica« stopila ob bok skvotu. Sergij Peljhan je z ekipo na Ministrstvu za kulturo na moj predlog (cf. Hren, 1996) v podporo AKCM, ki je bil predviden za programe MzM, »dodal« še stavbo Metelkova 6 (na meji med severnim in južnim delom kareja, ki je bila v lasti Vlade RS) za nevladne sociokulturne organizacije z zelo jasnimi taktičnim namenom: da se okrepi udarna moč skvota v boju proti netolerantnosti desne mestne oblasti. Skvot je od državnih oblasti prejel darilo, vredno več milijonov evrov, prek protagonistov leve politične opcije pa je imel izdatno, neposredno podporo tako za programe zaposlovanja (opisano v nadaljevanju) kot za logistične zadeve (pomoč v obliki materiala, gasilske opreme, agregatov, povezave s policijo,³⁰ kriminalisti, ki so iz ozadja pomagali pri varnosti itd.) in za izvedbo programov. Da je imela severna Metelkova močne politične zaveznike tudi pozneje, in sicer na različnih političnih polih, kaže kronologija dogajanj. Malo je znanega o tem, katere politične grupacije so hotele AKCM rušiti v obdobju 1997–2000. Še manj je znanega o tem, kdo je *de facto* in *de iure* Metelkovo rešil. Tokrat prvič obelodanjamo dejstva o tem, katera politična opcija je rešila stavbo Zapor, omogočila prenovu v hostel Celica in investicijsko vzdrževanje stavb na t. i. Trgu brez zgodovinskega spomina! *Odgovor: Metelkovo je rešila ista politična grupacija, ki jo je leta 1993 poskusila rušiti.* To dejstvo se domači družboslovni sceni ni zdelo vredno raziskovalne pozornosti.³¹

V čigavem interesu je vzdrževanje mitov? V interesu tistih, ki so imeli od nenadzorovanega eksploatiranja centralnih javnih površin neposredne koristi! A ponovimo, javna infrastruktura pripada javnosti. Delovanje, vključno z upravljanjem, javne infrastrukture, pa mora biti izpostavljeno javni kritiki in soodločanju, načelu transparentnosti in odgovornosti (*accountability*). To velja toliko bolj, če se strinjamo, da gre za eksperiment! Da je nekdo na neko steno narisal fresko ali brcnil v vrata in naselil prostore,³² mu/ji ne daje pravice do trajnega mandata. In na AKCM je bila logika dolga leta enaka vsesplošni slovenski logiki ohranjanja dosmrtnih privilegijev tistih, ki so bili zraven ali vsaj blizu kateri od številnih (kvazi)revolucij, ali pa so pridobitve (kvazi)revolucij tajkunizirali. Severna Metelkova se v resnici glede principov zaprtosti tudi ni razlikovala od južnega, kjer domujejo nacionalne kulturne institucije. Pustimo ob strani, da med obema deloma tega kulturnega centra

²⁹ Zgolj zaradi očetovske skrbi in interesa občasno opravim pogovore z nekaterimi nosilci dejavnosti v UKCM: moj sklep je utemeljen z *ad-hoc* razgovori in ne z verodostojno analizo razmerij med producenti.

³⁰ O podpori policije v najtežjih časih skvota govori že samo dejstvo, da je bil med prvimi podpornimi obiskovalci skvota legendarni šef policije Pavle Čelik.

³¹ Povzemimo po dokumentih iz *Antologije Metelkove* (2008: 246–248). Ključ do razkrinkanja gradbenih lobijev leži v pripravi in sprejemanju *Prostorsko-ureditvenih pogojev* (PUP) na MOL. Lobisti gradbenih inženiringov so izkoristili krizo v organiziranosti severnega dela Metelkove (1997) ter njihovo nereprezentativnost in pritiskali z interpretacijo, da je celoten severni del namenjen za rušenje, anketno (nezavezujočo) urbanistično rešitev FORUM pa so forsirali kot končno rešitev. Uspele jim je zavleči predvideno obnovo stavb Zapor in Lovci. Obnova stavb se je izločila iz osnutkov PUP in iz proračunov MOL. Navedenim lobistom so uspeli celo manipulacije z gradivi za mestni svet v smeri *poneverb faktorja izkoristka zemljišča (iz v natečaju predvidenega 1.2. v napihnen 2.3., s čimer bi dosegli obvezno rušenje teh objektov)*. Lobisti so zagovarjali enofazno rešitev in podkletitev z garažno hišo na celotnem območju. Garažni lobi je kot povsod v Ljubljani v tem obdobju v ljubljanskem urbanizmu zmagoval. Na drugi strani so lobisti Retine prek projektne skupine MOL vztrajno realizirali postopne finančne investicije v gradbeni fundus severnega dela: najprej Lovci, nato Pešci in nato delna sanacija poškodovanih stavb med Zapor in Maistrovo ulico. Zima 1997–1998: po razgnitvi PUP so predstavniki Retine od oddelka za urbanizem MOL vedno vnovič

ni prihajalo pogosteje do tvornega, kreativnega sodelovanja, ki bi pritegnilo še več ljudi in dodalo vrednost produkciji. Do ekstenzivnega sodelovanja ni prihajalo ne med akterji »alternative« ne med akterji »proračunskih« institucij, ki so dolgo ostajali v klientelistični samozadostnosti in brez potrebe po ambicioznejšem sodelovanju in skupnostnem nadgrajevanju. Oblast je kronično brez vizije in od izvajalcev programov ni zahtevala boljših učinkov in večje saturacije vseh vrst občinstva. Rezultat je bila tako slaba urejenost zunanjih površin kot slab programski izkoristek površin in s tem slab obisk – torej, nizka raven učinka javne infrastrukture (gledano UKCM v celoti) za vse prebivalce.

Vsi naštetimi miti so imeli v času med letoma 1988–2002 skupno mitsko nit, ki je AKCM predolgo izobešala nekam zunaj (iznad) družbenega okolja, zunaj obstoječih vrednot, s tem pa tudi zunaj možnosti, da bi še bolj konstruktivno pripomogla k progresivnosti širšega okolja, družbe. Od *mita o genezi*, po katerem naj bi bila AKCM reakcija na »zunanje nasilje«, prek *izvornega mita*, po katerem naj bi bila Metelkova na margini siceršnje sive povprečne družbene večine, in *naglavnega mita* o progresivnosti AKCM, ki naj bi se postavljala kot razlika v odnosu do družbeno prevladujočih inertnih vrednot in vzorcev, ki ga dopolnjuje *mit o Metelkovi heroinji* (ta je bil potreben zgolj za vzpostavitev spodobne mitologije), po katerem je dete brez podpore prepuščeno samo sebi herojsko preživelo. *Poskusom samogetoizacije AKCM* je botrovala svojevrstna ksenofobija, malomeščanski napuh in vzvišena samopodoba, namenjena: ohranitvi *status quo nedotakljivega monopola* nad koloniziranim teritorijem, ki je – v enem od svojih številnih obrazov (ta obraz me je z Metelkove odgnal) – postal še ena igračka družbene elite.³³

Naj se odrasla severna Metelkova dokončno znebi mitov in preprosto – deluje. Deluje odprto, transparentno, za presežke etike in ne za užitke elite.

zahtevali podatke o ažuriranih verzijah PUP. Zavlačevanje se jim je zdelo sumljivo. Pozneje se je izkazalo, da so gradbeni lobisti delo opravljali temeljito – v prikrievanem osnutku za obnovo severnega dela Metelkove niso pustili nobene odprte niše – več kot to, vgradili so težko opazne mehanizme, ki bi narekovali rušenje (povečan faktor FSI, zaradi česar ne bi bilo mogoče ohraniti nobenega obstoječega objekta, da bi lahko tako predviden izkoristek zemljišča zagotovili). Marec, april 1998: na podlagi sestanka z županjo je zavod Retina za prenavo presoje ohranjanja Zaporov zaprosil Regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, o vprašanju pa je obvestil tudi odbor za kulturo in odbor za urbanizem pri mestnem svetu in ju zaprosil za mnenje. Odbor za kulturo, ki ga je vodil prof. Sergej Gomišček, je projekt podprl! Obenem je zavod Retina oddelku za urbanizem MU MOL poslal dopis, v katerem je zahteval, da se za funkcionalno enoto F1 (severni del Metelkove) v PUP zagotovi možnost obnove stavb in funkcionalnih izboljšav ter da se izločijo določila osnutka PUP, po katerem naj bi se predvidena palača AGRFT raztezala prek zemljišča Zaporov. Oddelek za urbanizem je te zahteve upošteval in konec aprila predlog PUP vložil v sklepní postopek na mestni svet MOL. Maj 1998: odbor za kulturo mestnega sveta je predlagal amandma, ki naj bi v PUP ohranilo Zapore. 10. september 1998: mestni svet občine Ljubljana je sprejel PUP za Metelkovo. Svetniki so izglasovali tudi amandmaje, ki faktor izkoristka zemljišča znižajo nazaj na 2.0 ter dovolijo spremembe namembnosti in dejavnosti v obstoječih objektih ter določijo *ohranitev Zaporov kot mestnega, državnega zgodovinskega in pričevalnega spomenika z osnovno namembnostjo mladinskega hotela* (Uradni list RS, 72/23, 10.1998). Ekipa mestnih svetnikov, ki so izposlovali take PUP, je pozneje izpolnil obljubo in razkrinkanja poskusov manipuliranja s PUPi ni eksploatira v javnosti, četudi so bili na voljo jasni dokazi, da je določena klientela znotraj in blizu uradništva MOL izvajala dejanja poskusov zavajanja mestnih svetnikov in so obstajali resni sumi, da so bila določena dejanja tudi namerne potvorbe dejstev. Tako smo omogočili sprostitve investicij MOL v Zapor in stavbe Trga brez zgodovinskega spomina. Oktober 1998: odbor za splošne zadeve in razvoj MU MOL je seznanil projektno skupino MOL za Metelkovo z nameró, da bo takoj po volitvah sprožil spremembe nedavno sprejetih PUP, tako da bodo PUP spet očiščeni amandmajev in bo mogoče rušenje stavbnega fonda severnega dela. To vprašanje smo rešili z ekstenzivno tiho diplomacijo: ključni konstruktivni osebi sta bili Darko Štrajn in Peter Božič, ki sta svoje strankarske kolege v krogu županje prepričala k odstopu od namere.

³² Cankarjev dom kljub temu, da se vsi strinjamo o zavoženosti arhitekture, zaradi tajkuniziranih avtorskih pravic do danes ne more zagotoviti panoramskega dvigala do najrazglednejših prireditvenih prostorov v Ljubljani – do klubov na gornji terasi.

³³ Veliki buržujčki, veliki tajkuni, se igrajo z velikimi slovenskimi infrastrukturnimi pogoni (podjetji) na enak način: klientelistično, zaprto za tuje partnerje (ksenofobično), netransparentno, plenilsko, brezkompromisno, samopašno.

Pojasnila

Kreatorji tega zbornika zapišejo tezo, da sta tenziji, ki danes ključno določata Metelkovo: 1. kapitalistični način produkcije in 2. način produkcije, ki temelji na javnih sredstvih, na eni strani ter različni drugi načini produkcije, ki vznikajo in se razvijajo mimo obeh oziroma v konfliktu z njima. Nato postavijo tezo, da bi lahko Metelkovo vsaj na neki ravni prepoznali kot skupnost, ki dnevno prakticira »direktno socialno delo«, ki razvija nekatere specifične vrste izobraževalnih praks in ima na samonikel način organizirane nekatere skupne/skupnostne službe ter še kaj.

Tu je treba biti natančen: UKCM je javni prostor in javno dobro in tudi produkcija na AKCM v enem delu temelji na javnih sredstvih (premoženju); po definiciji ne more mimo dejstva, da gre za javni prostor, lahko pa je s tem dejstvom v konfliktu in se vede, kot da je prostor zasebni (tajkuniziran). Ta distinkcija je nujna, saj razlaga, zakaj se je AKCM dolgo otepala načel transparentnosti in odgovornosti, ki morata biti vgrajeni v sodobno demokratično upravljanje javnega dobra. Iz programov, ki smo jih vodili na Severni Metelkovi, je razvidno, da je bila t. i. »samoniklost« v veliki meri skrbno načrtovana, tudi relativno izdatno subvencionirana. Ali ji še lahko rečemo »samoniklost«?

Odgovor na vprašanje tendenc produkcije na podlagi kapitala in javnih sredstev smo v času delovanja zavoda Retina našli v konceptu prvinskih kooperativ, socialnih in produkcijskih avtonomnih proizvodnih enot. Osnovna zamisel je bila, da na Metelkovo nadzorovano in avtonomno spustimo podjetniškega duha ter tako zagotovimo najmanj 60 odstotkov potrebnih sredstev za delovanje. Predvidevali smo, da je za *avtonomijo* potrebna finančna avtonomija in kot proletarci smo vedeli, da je za finančno neodvisnost treba vzpostaviti avtonomen ekonomski in proizvodni model ter prihodke iz lastne dejavnosti. Vzpostavitev avtonomnega ekonomskega modela pa v tem primeru predvideva, da dopustimo in spodbujamo podjetniške iniciative na socialnem in ustvarjalno-umetniškem polju. Podjetništvo je v sektorju kulture tako stigmatizirano kot nikjer drugje, in to po krivici; ko govorimo o socialnih kooperativah pa ta stigma deluje destruktivno. Če sem kot menedžer prvih projektov za kooperative na Metelkovi razumel vsa pridobljena sredstva kot dejansko zagonska sredstva za dolgoročne aktivnosti, ki naj bi generirale prilive za celotno skupnost, potem je bil šok toliko večji ob dejstvu, da je bilo zelo kmalu jasno, da večina prejemnikov pridobljena sredstva jemlje zgolj kot kratkoročni premostitveni prejemek oziroma projektno financiranje, ki naj bi se dolgoročno nadaljevalo skozi dodatne sheme financiranja in spodbud »od zunaj«. Prepričanje, da je »marginalna« ali »alternativna« scena upravičena do dolgoročnega financiranja in spodbud, je zakleta paradigma, ki onemogoča razvoj dolgoročno vzdržnih in avtonomnih ekonomskih in socialnih modelov.

O zavodu Retina, ki je v letih 1994–1998 skrbel za obnovo in revitalizacijo opuščene vojašnice, je bilo veliko zapisanega, še več povedanega. Malo pa je znano, da je Retina takoj privzela pobudo MzM o široko zastavljeni zaposlovalni shemi, katere gravitacijski center bi bila mreža socialnih, storitvenih, proizvodnih in produkcijskih kooperativ, povezanih (tudi) s sistemom lokalne nedenarne izmenjave (LETS).³⁴ Predvideli smo, da bi na severni Metelkovi našlo stalno zaposlitev okrog 400 ljudi, od tega vsaj 70 za skupne programe oziroma storitve! Vse je kazalo, da imajo metelkovci dejansko, realno, resnično *potrebo* po solidarnosti in sodelovanju, saj so se deklarirali za »marginalce«, »alternativce«, »subkulturo« ... tudi za anarhiste, kar je razpenjalo jadra za ambicijo rehabilitacije tradicionalne filozofije prvinskih kooperativ! Eksperiment je potekal sistematično celih pet let, od vselitve MzM v zapuščeno vojašnico konec leta 1993 do začetka leta 1998, ko sta obe

³⁴ Petletni »eksperiment« na Metelkovi je dobro dokumentiran, kaj smo razumeli z izrazom »prvinske kooperative« pa smo razložili v knjigi in priročniku *Sodelovanje, novi val kooperativ* (Hren, 1996), ki je bila pripravljena kot spletni priročnik, takoj objavljen na spletu kot – nemara prvi – spletni vodnik za zaposlovalne strategije pri nas.

organizaciji (MzM in Retina) zašli v institucionalno krizo in večidel opustili ambiciozne skupne programe za celotnem UKCM. Med trajanjem eksperimenta je bilo sklenjenih več kot 500 začasnih delovnih razmerij skozi razne oblike aktivne politike zaposlovanja! *Po grobih ocenah lahko zapišemo, da je bil ustanovni vložek v nastajanje kooperativ AKCM v petih letih približno 250.000 evrov ali 50.000 evrov na leto.*³⁵ Prvi program je z mojim podpisom datiran s 24. junijem 1994 pod naslovom »Prijava programa javnih del za reševanje problematike brezposelnih z angažmajem v kulturnih, soc-kulturnih in psiho-socialnih dejavnosti«. Kot zanimivost povejmo, da je bil ta program pripravljen že v času ustanavljanja zavoda Retina in je prvi formalni program, za katerega je ta zavod pridobil javna sredstva na občini Ljubljana Center in na Zavodu za zaposlovanje. To dokazuje, da je imel program zaposlovanja in kooperativ visoko prioriteto v strateških dolgoročnih usmeritvah³⁶ zavoda Retina. Večje število metelkovec je pet let sistematično prejelo vsaj minimalne prihodke za svoje delo, kar je gotovo pomembno pripomoglo k dolgoletnemu vztrajanju scene na Metelkovi.³⁷ Začetne kooperative bi po zagonskih sredstvih morale same generirati toliko prilivov, da bi svojim članom omogočile preživetje, skupnosti in kontekstu, ki jim je pomagal pri nastajanju, pa bi povratno usmerjale razvojno premijo! V tej smeri smo želeli voditi pogovore tudi ob prenehanju delovanja Retine (1998), a tako kot ob vseh drugih priložnostih tudi ob tej na Metelkovi razprava o solidarnostnih fondih in razvojnih premijah ni naletela na plodna tla.³⁸ Toda izkušnja s kooperativami na Metelkovi je preživela in se prebujala v novi obliki socialnega podjetništva.

Eksperimenti podjetniško-zaposlovalnih kooperativnih produkcijskih in podjetniških enot niso uspeli zaradi težave z *izvornim mitom* in napake, ki smo jo zagrešili v izhodišču: za vzpostavitev solidarnostnih zaposlovalnih modelov preprosto ni bilo prvinske potrebe. Ali še bolj jasno: začetna konstituenca na Metelkovi je bila – v celoti vzeta – dovolj dobro situirana, da je lahko preživela v klasičnih individualističnih ekonomskih vzorcih. Obenem pa ni premogla toliko iskrenega aktivističnega progresivnega naboja oziroma kritične mase, da bi progresivne ekonomske modele generirala ob odsotnosti prvinske preživetvene potrebe, tj. zgolj zaradi aktivizma in progresivnosti same. Od malomeščanske kvazielite lahko samo s skrajnim optimizmom pričakujemo, da bodo razumeli in privzeli eros in etos prvinske filozofije kooperativ. Ta eros namreč temelji na prvinski potrebi.³⁹ Pri razmišljanju o Metelkovi se držim reka: »Tukaj nismo zato, da bi obojali, temveč zato, da bi razumeli.«⁴⁰

³⁵ Programe so sofinancirali Ministrstvo za delo, Zavod za zaposlovanje, Republiški urad za mladino, MOL Ljubljana in Zavod za odprto družbo. Sodelavci kooperativ na Metelkovi so v obdobju 2004–2008 prejeli več kot 20.000.000 SIT neposrednih plačil za svoje delo prek programov aktivne politike zaposlovanja. Dodatno je bilo izplačanih več kot 5.000.000 SIT za mentorje v kooperativah in za koordinacijo in približno 30.000.000 SIT za zagonska osnovna sredstva (stroji, oprema, material). Poleg tega se je Retina dogovarjala tudi za urejanje prostorov (posebej električna napeljava). Program je predvideval zaposlitve v kooperativah (klubsko-kulturno-produkcijske, izposojevalnica koles, samopomoč, rokodelske delavnice, arhitektura, urejanje okolja, ekodizajn, tehnično-storitvena-komunalna, mladinski hotel, pekarna ipd). Arhivske dokumente eksperimenta hrani arhiv KUD Mreža v informacijski pisarni Metelkove.

³⁶ Kot avtor programa lahko zanesljivo trdim, da je bil program usmerjen predvsem v zagotavljanje dolgoročne avtonomije produkcije na Metelkovi. Zrušilo ga je stigmatiziranje podjetniške logike.

³⁷ Tako je na primer arhitekturna kooperativa pod vodstvom ameriškega arhitekta (*community architecture*) Kevina Kaufmana v svojem zametku pripravila in izdala *Razvojni načrt za Metelkovo* (1995), kar je bil ključni promocijski in lobistični dokument za postopno legalizacijo in obnovo stavb. Nakupljena je bila osnovna oprema za kooperative in sicer za lesarsko, kovinarsko, usnjarsko, umetniško produkcijsko in arhitekturno-permakulturno kooperativo.

³⁸ Dejstvo je, da kooperative v severni Metelkovi niso zaživele. Dejstvo je, da tam tudi danes ni sistemske zaposlovalne sheme, dejstvo je, da ni trajnostne ekonomske računice, ki bi predstavljala vzdržan in v ustreznem razmerju samozadosten, s podjetniškimi in socialno angažiranimi enotami prežet koncept. Tako smo na primer predvidevali, da bo mladinski hotel deloval kot kooperativa in sicer za nočitve in za ostale gostinske storitve.

Naj strnemo z zgodovinskim spominom, ki ga inkarnira izžetek eksperimenta na Metelkovi – zavod Samorok. Na problem nakazuje že sama izbira imena, ki pretendira na hendikep, ki ga v resnici ni bilo – samorok v slovenskem jeziku pomensko navaja na človeka, ki ima samo eno roko in ki zaradi tega teže opravlja delo (je hendikepiran in s tem marginaliziran). Nemara je pretenciozno in napačno poimenovanje zavoda SamoROK v epilogu eksperimenta uvajanja kooperativ na Metelkovi samo po sebi najbolj zgovorno. Rogovci in metelkovci so imeli krepke roke in odlično lobistično, politično in intelektualno zaledje, zato smo jih – ob tem, da so bile okoliščine v Rogu mestoma na las podobne Metelkovi – pozvali, da v Rogu *vznikne ponosni in podjetni SamoROG in naj se nihče, ki ima dve zdravi roki, ne izdaja za samoroka; s tem namreč zaseda prostor javnega izražanja tistim, ki so dejansko hendikepirani.*

Heretično torej mislim, da je šlo tako na Metelkovi kot pozneje v tovarni Rog za problem različnih mentalnih stanj in izražanja aparata različnih kast. Zmotili smo se v oceni o centriranosti kritične mase v razrednih slojih. Nisem družboslovec, a kot proletarec sem se znašel na čelu pogona, katerega kritična masa je temeljila na malomeščanski, v višjem srednjem sloju centrirani populaciji, torej družbeno dobro situirani, precej narcisoidni sferi, polni samovšečnosti, glamurja in samozaupanja, pa tudi družbeno-relacijske varnosti. Ta udobnost malomeščanske identitete se ni pokazala kot humus, ki bi generiral *dovolj organske, prvinske potrebe po sodelovanju, po dejanski solidarnosti v smislu kropotkinove vzajemne pomoči.* Več kot to, vsajati progresivne solidarnostne koncepte v sfero razvajene srednjeslojne, individualizma prepolne srenje, se je pokazalo kot sizifovsko in – za proletarca – tudi nevarno delo. Ko govorimo o kreativnosti, spustimo blizu podjetniškega duha, še posebej – in v primeru kooperativ prav posebej –, če ta prihaja iz vrst resnične margine, dejansko deprivilegiranih socialnih slojev, kjer je za golo preživetje potrebna poleg samovšečnosti in glamurja, ki kreativcem morata biti lastna, tudi izdatna mera podjetniške smelosti.

Pojasnilo to na primeru prvotno zamišljenega *poslovnega modela za mladinski hotel in njegove kasnejše tajkunčizacije.* Ime Celica je v resnici *copyright* mirovnega gibanja. Kot je zapisano uvodoma, je bilo to prvo tajno delovno ime (1988–1989) za projekt konverzije tedanjega štaba JLA za domačo ustvarjalnost. *Mladinski hotel v stavbi Zavori* je bil del prvega elaborata MzM leta 1990; hostel je začel improvizirano obratovati⁴¹ v sodelovanju z Mladim turistom kmalu po zasedbi leta 1993. Zavod Retina je s sistematičnim delom v letih 1996–1999 zlomil apetite gradbenega lobija, razkrinkal njihove goljufije in z umirjeno, tiho, premišljeno politično akcijo na eni strani demobiliziral kapitalске pritiske in obenem zagotovil sredstva za obnovo severne Metelkove.

Nobeno naključje ni, da je stavba Zavora imela ključno vlogo pri zaščiti teritorija severnega dela Metelkove, saj je ta stavba, simbolno najbolj zaprt objekt (za vojaškimi zidovi je še zid zapornega dvorišča), kar klicala k simbolnosti odpiranja prostora – kreativnost in svoboda potovanja. Tudi ni naključje, da smo prav upravljanje *Mladinskega hotela prvotno načrtovali kot eno ključnih podjetniških dejavnosti v formatu kooperative*, ki bi Metelkovi prinašala prihodek za programske

³⁹ Zanimivo bi bilo primerjati izkušnjo z uvajanjem kooperativ na Metelkovi in v nekdanji tovarni Rog, kjer so kooperative poizkusili razviti nekdanji delavci Roga, ki so za tovrstno poslovno pobudo imeli motiv. Ker si od šoka, ki sem ga v stiku dveh svetov, dveh kast, doživel na Metelkovi, nisem opomogel desetletje, mi je bil proces, ki ga je v Rogu doživljal Jurij Bavdaž, razumljiv.

⁴⁰ Rek je izpisan je na platnici knjige *Metamorfoze Agore Metelkove* (1999).

⁴¹ Na vrata nekdanjega Zavora sta Janez Plevdik in Miran Sagmeister izobesila standardizirano oznako mednarodne federacije IYHF (International Youth Hostels Federation). Program unikatne prenovе celic zavora je odtlej tekkel nepretrgoma in pozneje so ga umetniki poimenovali proces SESTAVA ter ustanovijo istoimensko društvo. Leta 1995 so projekt prenovе zaporov v mladinski hotel-galerijo–muzej podprli Počitniška zveza Slovenije, Mladi turist in Urad za mladino. Ti so skupaj z zavodom Retina pristopili k načrtovanju proračunskih sredstev za obnovo.

in razvojne investicije. Dejstvo je, da so načrti s poslovnim modelom zapora padli v vodo in da je mimo volje ustanoviteljev Metelkove prešel v upravljanje institucij sistema (ŠOU). Če smo na Celico ponosni z vidika uspešne prepoznavnosti v svetu, pa ne moremo mimo dejstev, da je ozek krožek tajkuniziral dodano vrednost, ki je *de facto* avtorska pravica celotnega gibanja za Metelkovo. In ne moremo mimo dejstva, da ta profitna dejavnost ni sistemsko vpeta v delovanje celote in ne vrača investicije v celotno programsko ter upravljavsko shemo. Kot lahko presodim z distance, v tem primeru problem ni v samem menedžmentu hostla (sedanjega in prejšnjega mandata direktorjev), temveč v težko ozdravljivi ksenofobičnosti akterjev AKCM in Sestave, ki so podobno kot drugi oblikovalsko-arhitektni lobiji, očitno trajno sprivatizirali avtorske pravice. Sindrom elite?

Ob tem je treba pojasniti dejansko naravo in *vlogo projekta partnerstva Metelkova-La Villette*, ki sem ga s sofinanciranjem predpristopne pomoči EU Phare Partnership, Ministrstva za kulturo in MOL vodil v letih 1999–2002. Projekt ni bil predmet dobronamernega interesa družboslovcev in medijev. Dejstvo, da samozvani progresivci niso hoteli razumeti ciljev projekta, temveč so problematizirali partnerja, t. i. visokoproračunski pariški La Villette, je mogoče razložiti. Naš partner pri projektu je bil sicer APSV, združenje za preventivo in varnost v parku La Villette, organizacija, ki v parku skrbi za programe socialne integracije, preprečitve delinkventnih pojavov in varnost na odprtih površinah. Pozornost v medijih pa je bila namenoma obrnjena od bistva projekta zato, da bi diskreditirali nosilce, s tem pa so izdatno asistirali gradbenemu lobiju, katerega cilj je bil, da se severno Metelkovo oslabi. Projekt je bil v *mainstream* in v »alternativnih« medijih močno in brez argumentov napaden, saj je bil za gradbeni lobi najnevarnejši; urejanje UKCM je postavil na dnevni red države pred vstopom v EU – ker je bil projekt financiran s predpristopno pomočjo, ga je oblast morala vzeti resno. Karkoli že si kdorkoli misli o La Villette in APSV, dejstvo je, da je ta projekt omogočil nadaljnji razvoj severne Metelkove, zagnal delne obnove stavb ob t. i. Trgu brez zgodovinskega spomina, s tem ko je oživela delovala projektna skupina MOL⁴² in bila sprejeta odločitev o obnovi Zavora v mladinski hotel.

Diskreditiranje nosilcev projekta z La Villette v medijih je neposredno povezano s politično – kapitalskim ozadjem poskusov ponovnega rušenja Metelkove v letih po tem, ko je bil objekt Zapor zaščiten (1999 ...). Mar ni zanimivo, da ni nihče do danes raziskal ne bojev s kapitalskimi lobiji, ki so rušili Metelkovo, in ne tistih, ki so rušenje preprečili, čeprav smo akterji poskrbeli za relativno dobro ohranjene arhive in subjektivne ocene?⁴³ Metelkovo so hoteli rušiti oboji, SDSovi in LDSovi politiki; najprej prvi zaradi ideoloških razlogov, da bi preprečili razcvet progresivne scene. Nato so razvoj Metelkove hoteli preprečiti in Metelkovo rušiti LDSovi – ti

⁴² Dejstva dokazujejo zapisniki Projektne skupine MOL za Metelkovo. Na MOL so leta 2000 vsi procesi, povezani z implementacije dogovorov, sklenjenih leta 1998, zamrli zaradi sporov med županjo in direktorjem uprave in zaradi precejšnjega razsula med lobisti znotraj vladajoče koalicije. Na ravni vlade RS sta bila v tistem času dva *interregnuma*. Projekt s pariškim partnerjem v okviru sheme Phare *partnership* z La Villette je zelo dobro dokumentiran in v njem natančno poročamo, kakšno je bilo stanje novembra 2000, ko je Marko Hren Evropski komisiji kot projektni vodja jasno poročal, da bo treba projekt prekiniti in denar vrniti, če MOL ne bo rekonstituiral svojega odnosa do razvoja Metelkove. Prek monitoringa Evropske komisije smo dosegli izrazit pritisk na tedanjega direktorja MOL Romana Lavtarja, ki se je nato izjemno angažiral, sklical vrsto sestankov s krajanji, deležniki (policija, metadonski center), z metelkovci in drugimi. Tako se je na dnevni red ponovno postavila tudi prednostna prenova objekta Zapor v mladinski hotel! Zaradi velikih pritiskov, ki so jih vodje projekta izvajali prek projekta Phare *La Villette*, je bila MOL primorana ponovno vzpostaviti projektno skupino za Metelkovo.

⁴³ Bralce tu spomnim, da smo šele 25 let po vrhuncu delovanja mirovnikov v raziskavi Igorja Omerze (2013) izvedeli, da je bil en naših najozlogovitejših članov vesten agent obveščevalnih služb pod vzdevkom Janičar. Začuden boste, če boste brali temeljnost njegovega poročanja. Janičar je bil prisoten tudi na ustanovnem sestanku Celice (tajnega imena za projekt konverzije Metelkove v prvi polovici 1990), preko njega pa je bil mirovniški »dobro skrivan, tajni« projekt obelodanjen obveščevalnim službam očitno prej kot poznejšim članom Mreže.

so služili kapitalu, gradbenemu imperiju njihovega zavezanca/člana/sponzorja. Za to obstajajo trdni, neovrgljivi dokazi. V času, ko smo se najbolj borili in razkrinkavali gradbeni lobi, so se napadi na predstavnike Retine v medijih potencirali. Uredniki, ki so tekste objavljali, so očitno vedeli, kaj delajo; en od njih, ki sem ga pozneje povprašal po vesti zaradi dejstev, da so bile objave neprofesionalne in zavajajoče, mi je odkrito priznal, da objavljajo »po naročilu šefov«. ⁴⁴

Zaključimo z vizijo financiranja UKCM iz evropskih razvojnih strukturnih sredstev, tako za investicije v obnovo kot za investicije v program, socialno integracijo in zaposlovanje. Temu je bil namenjen zadnji projekt povezan z Metelkovo in za zgled smo vzeli – simbolno, ⁴⁵ kakopak – Fabrico del Polvora di Barcarena, ⁴⁶ največjo in najstarejšo tovarno smodnika, ki jo je Portugalska ob začetku kolonialnih eskalacij zgradila na začetku 16. stoletja. Pol tisočletja je tovarna smodnika proizvajala smrtonosno orožje za kolonialna osvajanja, danes pa je tam eden največjih urbanih kulturnih centrov v Evropi, del centra, Lugar Comum je bila tako kot AKCM članica Trans Europe Halles. Leta 2002 sem izdelal analizo potencialnega črpanja evropskih razvojnih sredstev za UKCM, kar bi bilo nadaljevanje projekta Phare partnerstva z APSV – La Villette. Za poslovni model članice TEH, Lugar Comum v nekdanji tovarni smodnika, ni bilo interesa, čeprav je bilo po mojem odhodu več poskusov, da bi za obnovo zgradb pridobili evropska razvojna sredstva, kar je tudi z današnje perspektive relevantno razmišljanje, ki pa zahteva pravičen projektni pristop. Kdor je pozorno bral uvodna poglavja, bo našel odgovor, zakaj.

Vprašanja in teme za dodatno raziskovanje/evalvacije

Kreatorji zbornika sami ugotavljajo, da »veliko razsežnosti današnje Metelkove zaradi bližine, predsodkov ali česa tretjega ne opazimo, še manj jih poskušamo konceptualizirati in izpostaviti teoretskemu premisleku«. Zato namesto zaključka predlagamo nevtralnno, kritično raziskovanje naslednjih tem:

1. Pomen socialnega podjetništva in avtonomnih kooperativ za progresivno sceno. Predlagam raziskovalno delo na vprašanju, zakaj se podjetništvo v kulturi stigmatizira, in prek primerov dobrih praks pokazati, kako te ovire lahko premagamo. Raziskati je treba tudi variante, kako verodostojno vrednotiti učinke eksperimentov uvajanja socialnega podjetništva (na to vprašanje ni odgovorila niti aktualno sprejeta vladna strategija razvoja socialnega podjetništva). Zanimivo bi bilo raziskati, zakaj ni nihče od »progresivnih družboslovcev« poprijel za koncept avtentičnih kooperativ na Metelkovi.
2. Damping kapitala na alternativni sceni; vloga in pomen razslojenosti družbe v progresivnih okoljih, zlasti kulturi in povezanih nevladnih organizacijah. Analiza dolgoročnih vplivov fenomena operacije »Soros/Quantum« v Sloveniji in drugod v tranzicijskih državah.

⁴⁴ V prvem zvezku *Antologiji Metelkove* (2008) je objavljena vrsta retrospektivnih besedil iz leta 2003, v katerih pojasnjujem dogajanja ob subvertiranju Dogovora 1998 – dogovora, ki je predvidel program in financiranja sodelovanja skupnih dejavnosti UKCM in so ga podpisale vse institucije južnega dela Metelkove in Retina v imenu severne Metelkove ter MK in MOL. Vse dejavnosti, vključno z izrezki iz medijev, ki pričajo o tem, kako je bil Dogovor 1998 zaustavljen, so objavljeni v *Dosjeje izvajanja Dogovora med MO Ljubljano in Ministrstvom za kulturo* (1998).

⁴⁵ Pomisli, bralka, bralec, na vsebinski potencial in na ključnost izbora treh velikih urbanih kulturnih centrov: največja klavnica v Evropi, Pariz, največja tovarna smodnika, Lisbona, zgodovinska vojašnica – Ljubljana.

⁴⁶ Študija je objavljena v prvem zvezku *Antologije Metelkove* (2008). Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-YIZYFB6/>.

3. Arhitektura in avtorske pravice – kako je mogoče, da ni zaslediti resne strokovne polemike o obstoječi arhitekturi na Metelkovi in o dolgoročnih posledicah za delovanje odprtih prostorov. Neestetska, popolnoma neinovativna kovinska skropucala pri vhodih v garaže, ki so funkcionalno povsem nepotrebna in za javni prostor z javnim programom (velika cirkulacija publike 24 ur 365 dni) celo nevarna, blokirajo prehode med severnim in južnim delom samo iz enega samega samcatega razloga – da izsilijo rušenje stavbe Metelkova 6 – arhitektura je tu v neposredni službi gradbenemu lobiju.
4. Gradbeni lobiji in politične povezave, verodostojna analiza kapitalskih povezav pri vseh poskusih rušenja Metelkove skozi analizo obstoječih primarnih dokumentov in intervjuji z identificiranimi nosilci lobija. Verodostojna analiza reševanja Metelkove pred kapitalsko političnimi navezavami. Ne nazadnje. Če se strinjamo s trditvijo urednikov zbornika, da gre na Metelkovi za svojevrsten eksperiment, predlagam pripravo metodologije za redno, sprotno evalviranje učinkov vsem nam ljubelega eksperimenta.

Marko Hren je aktivist mirovnega gibanja in nosilec liste Novih družbenih gibanj v predosamosvojitvenem času. Pobudnik in vodja kampanje za demilitarizacijo (1988–1991) Slovenije in v tem kontekstu idejni oče projekta konverzije vojašnice ob Metelkovi ulici v center ustvarjalnosti in druženja. Ustanovni direktor in soustanovitelj Mirovnega inštituta Ljubljana. Prvi in dolgoletni predsednik Mreže za Metelkovo, izvoljen na ustanovni skupščini 22. decembra 1990; nato predsednik sveta ustanoviteljev zavoda Retina in vodja projektov zavoda ter sveta Fundacije Multikulturni center Metelkove. Mandatiran predstavnik uporabnikov Metelkove (mandat podeljen na skupščini uporabnikov Metelkove pomladi 1995) za uveljavljanje Razvojnega načrta Metelkove v pogovorih z MOL in Vlado RS. Nosilec programov iz Dogovora o sodelovanju severnega in južnega dela Metelkove 1998 z MOL in MK. Autor in vodja projekta partnerstva (EU Phare Partnership) med Metelkovo in La Villette v Parizu (1999–2002) in projekta partnerstva s Fabrico del polvora di Barcarena, Lisbona (2002).

Literatura

- BIBIČ, B. (2003): *Hrup z Metelkove: tranzicije prostorov in kulture v Ljubljani*. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- HREN, M. (2013): *Vino ali veritas*. Ljubljana, Zbornik ateistov Slovenije. Od septembra 2013 dostopno prek: <http://www.ateisti.si/>.
- HREN, M. (2012): *Slovenian peace movement in the context of Yugoslav anti-war contention*. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ZPBPSA2D> (30. avgust 2013).
- HREN, M. (2008): *Antologija Metelkove – kako nam ni uspelo preprečiti vojne in --- kako lahko preprečimo ---*. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-YIZYIFB6/> (30. avgust 2013).
- HREN, M. (ur.). (1999). *Metamorfoza Agore Metelkova*. Ljubljana, Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela.
- HREN, M. (1998): *Dosje izvajanja Dogovora med MO Ljubljano in Ministrstvom za kulturo ter predstavniki akterjev Severne Metelkove o skupnih programih*. Ljubljana, Retina, arhiv KUD Mreža.
- HREN, M. (1996): *Sodelovanje, novi val kooperativ*. Ljubljana, Retina. Dostopno prek: <http://www.kudmreza.org/wp/wp-content/uploads/2010/04/Kooperative.pdf> (30. avgust 2013).
- HREN, M. (ur.). (1996). *Dosje Metelkova*. Ljubljana, Retina. Dosje hrani NUK in arhiv KUD Mreža.
- HREN, M., BEŠIREVIĆ, E., KAUFMAN, K., SEREC, N., VINKO, D. (1995): *Razvojni načrt za kasarno na Metelkovi ulici: zaključno poročilo*. Ljubljana, Retina.
- OMERZA, I. (2013): *JBTZ – čas prej in dnevi pozneje*. Ljubljana, Karantanija.